

De grote zee-eenden houden zich vooral op in het gebied dat plaatselijk bekend is als het “zachte bed”, enkele kilometers ten oosten van Texel. Dit gebied behoort tot de grote permanent onder water staande delen van de westelijke Waddenzee. Er staat gemiddeld circa 1,8 meter water. De vraag waarom deze vogels juist in dit deel zitten bracht ons op het plan om met een happer de bodem te bemonsteren. Is de bodem of de bodemfauna hier zo bijzonder dat grote zee-eenden steeds naar deze plek terugkeren? Er is niet veel bekend over de geomorfologie van de Waddenzee en actuele gegevens over de samenstelling van het bodemoppervlak of de bodemdieren die ter plaatse leven zijn er niet. Wel is duidelijk dat Pleistocene keileemafzettingen in dit deel van de Waddenzee aan de oppervlakte aanwezig zijn, als een soort uitloper van de Hoge Berg van Texel aan de ene kant en het voormalige eiland Wieringen aan de andere kant. In hoeverre zich dergelijke keileembodems ook elders in de Waddenzee aan de oppervlakte bevinden is niet bekend. Mogelijk is dit een bijzondere omstandigheid die het voorkomen van de grote zee-eenden mede bepaalt.

We namen, als de gelegenheid zich voordeed tijdens de overige werkzaamheden, enkele bodemonsters op plaatsen waar we groepjes (vaak niet groter dan tien) grote zee-eenden aantroffen. In die happen vonden we naast keileem en zand ook brokken veen aan met daarin vaak zagers en boormossels en de gaten van deze borende tweekleppigen. Er ligt dus ook veen aan het oppervlak, wat de bodemstructuur ter plaatse nog diverser maakt. De zagers en boormosselen waren echter niet talrijk aanwezig en het lijken ook geen voor de hand liggende prooien voor zee-eenden. Andere soorten bodemdieren werden ook niet in opvallend hoge dichtheden aangetroffen. Deze methode van onderzoek is later met Mardik Leopold, Bruno Ens en anderen van Alterra met een dichter grid herhaald en tevens werd het gebied meermalen met een lichte garnalenkor bevestigd. Hierna kon echter nog steeds geen antwoord gegeven worden op de vraag welk voedsel het is wat deze zee-eenden aan dit gebied bindt, want er werden geen bijzonder hoge dichtheden bodemdieren, garnalen of vissen aangetroffen. Wel werd opnieuw duidelijk dat er ter plaatse op de bodem een mozaïek ligt van veen, harde oude zeeklei (danwel keileem) en zand. Het veen is waarschijnlijk afgezet in de periode van 5000 tot 900 jaar geleden, een periode waarin de zeespiegel langzaam steeg. In het zand tussen (en boven?) de klei en het veen vonden we matige dichtheden van kleine strandgapers (schelplengte zo'n 3 cm). Overigens werden geen bodemdieren gevonden in dichtheden van betekenis. De permanente (jaar na jaar) aanwezigheid van de grote zee-eenden blijft dus nog een raadsel. De gevonden strandgapers waren alle jong en van dezelfde jaarklasse, dus waarschijnlijk varieert dit voedselaanbod tussen jaren. Mogelijk vormen lagen harde klei en veen, waar dit soort dieren niet in kunnen doordringen, de sleutel: als zo'n laag door een dun laagje zand bedekt is kunnen de bodemdieren zich ter plaatse niet diep ingraven (ze botsen op een harde laag), waardoor ze wellicht relatief makkelijk op te graven zijn voor duikende eenden. Voor duikende eenden is het aanwezige voedsel ook continu beschikbaar omdat het gebied nooit droogvalt en ook weer niet bijzonder diep is. Wellicht voelen grote zee-eenden zich daarbij in het relatief weidse westelijke deel van de Waddenzee prettiger dan in delen met kusten nabij.

De precieze verklaring blijft nog uit. Misschien kunnen nadere, directe observaties duidelijkheid geven of deze eenden hier eigenlijk wel foerageren of dat ze het gebied alleen gebruiken om te rusten. Om te kunnen begrijpen wat deze eenden in de Waddenzee eten willen we ook graag magen onderzoeken van eenden die op het wad doodgaan. Daarom het verzoek aan de NSO-tellers: vind je een dode grote zee-eend, neem het beest dan in zijn geheel mee en neem contact op met Alterra (Mardik Leopold)!

Bram Fey, m.s. Phoca, Ministerie van LNV

Walvissen en dolfijnen in Nederland in de tweede helft van 2004

Jarenlang was het bijzonder om in Nederland walvisachtigen te zien. Duizenden waarnemingsuren van zeetrekters in de jaren 70 en 80 van de vorige eeuw leverden maar af en toe een waarneming van een bruinvis *Phocoena phocoena* op en andere soorten ontbraken zo goed als geheel (Camphuysen 1982). De laatste jaren kijkt niemand meer op van meldingen van de meest uiteenlopende soorten. Ook in 2004 was het weer prijs. Meldingen uit het Nederlands-Belgische kustgebied werden ontvangen van een kleine walvis (2x), **potvis** *Physeter macrocephalus* (2 stuks), **griend** *Globicephala melas* (2x), **tuumelaar** *Tursiops truncatus* (8x), **gestreepte dolfijn** *Stenella coeruleoalba* (1x), **gewone dolfijn** *Delphinus delphis* (6x), **witsnuitdolfijn** *Lagenorhynchus albirostris* (7x) en diverse ongedetermineerde dolfijnen (5x).

Het betreft hier in een aantal gevallen herhaalde meldingen van dezelfde dieren of groepen dieren, maar we mogen zo'n enorme verscheidenheid gerust ongewoon noemen. De eerste waarneming op zee (J. Goedbloed, 3 augustus 2004) betreft een **griend** bij Dishoek in Zeeland (tabel 1). Dit geval kon niet met foto's worden gedocumenteerd, maar de beschrijving maakt het waarschijnlijk dat het om deze soort ging. Solitaire grienden zijn ongewoon, om maar niet te zeggen abnormaal, maar de waarneming werd niet gevolgd door een stranding. Ook E. Stienen en M. van der Walle van het Belgisch Instituut voor Natuurbehoud zien twee en een halve maand later een waarschijnlijke **griend** tijdens zeevogeltellingen op de Gootebank.

Gestrande gestreepte dolfijn, Brouwersdam, 14 november 2004 (via Jaap van der Hiele).

aantal	soort	Dd	Mm	Jaar	locatie	opmerkingen
1	kleine walvis	8	9	2004	Eierlandse Gat, Texel	beschrijving kan wijzen op dwergvinvis
1	kleine walvis	7	11	2004	Scheveningen	
2	potvis	2	11	2004	Richel	Na stranding los gekregen, zwemmen weg
1	griend	3	8	2004	Dishoek, Westerschelde	
1	griend	19	10	2004	Gootebank	
15	ongedet. dolfin	11	8	2004	Kalooboei, Westkapelle	zie de tuimelaars van 12 augustus!
1	ongedet. dolfin	12	8	2004	Camperduin	
11	ongedet. dolfin	14	8	2004	Huisduinen	
1	ongedet. dolfin	13	11	2004	Bloemendaal	
3	ongedet. dolfin	16	11	2004	Marsdiep, omg NIOZ-haven	
100	tuimelaar	12	8	2004	Marsdiep, thv hotel Land's End	ruwe schatting, groep valt later uiteen
30	tuimelaar (?)	4	9	2004	Oostdijk, voor Belgische kust	mogelijk zelfde groep als later in NL
54	tuimelaar	9	9	2004	Camperduin	geteld
40	tuimelaar	9	9	2004	Callantsoog	zelfde groep, geschat
40	tuimelaar	9	9	2004	Huisduinen	zelfde groep, geschat
40	tuimelaar	9	9	2004	Marsdiep, thv hotel Land's End	zelfde groep, geschat
30	tuimelaar	9	9	2004	Texel p15	zelfde groep, geschat
2	Tuimelaar	26	10	2004	Egmond aan Zee	
1	gestreepte dolfin	14	11	2004	Brouwersdam	life-stranding
1	gewone dolfin	14	11	2004	boei S10 voor Huisduinen	
1	fewone dolfin	18	11	2004	boei MK2 monding Mokbaai Texel	zelfde dier
1	fewone dolfin	19	11	2004	boei MK2 monding Mokbaai Texel	zelfde dier
1	fewone dolfin	2	12	2004	boei MG17 Moleng/Schulpengat, Texel	zelfde dier
1	fewone dolfin	8	12	2004	boei MG16 Molengat, Texel	zelfde dier
1	fewone dolfin	12	12	2004	boei T2 zuidpunt Texel	zelfde dier
3	witsnuit-/Witflankdolfin	31	10	2004	Texel p15	
1	witsnuitdolfin	21	8	2004	Camperduin	
10	witsnuitdolfin	17	9	2004	Zuidelijke Bocht Noordzee	
2	witsnuitdolfin	13	10	2004	ten zuiden van Oostende	
1	witsnuitdolfin	18	11	2004	Ouddorp strand, Goeree	
5	witsnuitdolfin	23	11	2004	Noordhinder, Zuidelijke Bocht	
1	witsnuitdolfin	23	11	2004	Westhinder, Zuidelijke Bocht	
3	witsnuitdolfin (?)	11	12	2004	Camperduin	determinatie adhv tekening waarnemers

Tabel 1. Overzicht van de gemelde walvisachtigen in Nederlandse en Belgische wateren, de bruinvis uitgezonderd, in de laatste maanden van 2004. Zie ook: <http://home.planet.nl/~camphuys/Cetacea.html>. Volgorde zoals aangemeld bij de Marine Mammal Database (kees.camphuysen@wxs.nl).

Op 12 augustus wordt in het Marsdiep een groep van ongeveer 100 **tuimelaars** ontdekt (Molendijk e.v.a.). De groep valt uiteen en verlaat de Waddenzee in de loop van de dag, maar zeker 50 dieren zwemmen bijna tot aan Breezanddijk (Afsluitdijk) door. De determinatie op grond van filmmateriaal is aanvankelijk foutief, maar kan later gecorrigeerd worden. Het is interessant om te weten dat op 11 augustus een groep van ongeveer 15 dolfinen gezien was bij de Kalooboei van Westkapelle (Scheldecóördinatiecentrum). Op 12 augustus werd een solitaire dolfin bij Camperduin gezien (N. van der Ham); op 14 augustus werden 11 dolfinen achter de Razende Bol gezien vanaf Huisduinen (C. Rebel, F. Geldermans). Ongeveer 50 tuimelaars worden aangetroffen in de Elbemonding op 16 augustus 2004 (Nils Akka en Marit Voskuil). Als al deze waarnemingen iets met elkaar te maken hebben, dan lijkt het er sterk op dat een flinke groep tuimelaars, in wisselend groepsverband, de Zuidelijke Noordzee heeft verkend.

Begin september volgt een tweede invasie **tuimelaars**. Op 4 september wordt voor de Belgische kust ter hoogte van Oostdijk een groep van ongeveer 30 dolfinen gezien (J. Haelters), die aanvankelijk op grond van tamelijk gebrekkig fotomateriaal als gewone dolfinen worden gedetermineerd. Een latere beoordeling geeft geen uitsluitsel, maar het is goed mogelijk dat dit tuimelaars zijn geweest, hetgeen nog waarschijnlijker wordt wanneer op 9 september ongeveer 54 dieren langs de Noord-Hollandse kust kunnen worden gevolgd, vanaf Camperduin langs Petten, Callantsoog en Huisduinen tot in de westelijke Waddenzee en vervolgens verder naar het noorden langs de kust van Texel (N.F. van der Ham, A. Gronert, K.J. Eigenhuis, A. Oosterbaan e.v.a.).

Half september vaart het marineschip *Snellius* van Den Helder richting Kanaal en worden in de Zuidelijke Bocht twee groepen (in totaal 10 dieren) witsnuitdolfinen gezien (C.J. Camphuysen). Ook ten zuidwesten van Oostende worden half oktober 2 witsnuitdolfinen gezien (H. Menninga). NJN-ers ontdekken op 31 oktober voor de kust van Texel drie dolfinen die zij als witflankdolfinen determineren, maar voor zo'n conclusie is de beschrijving ontoereikend (T. de Kruif). Bij Bloemendaal wordt op 13 november een dolfin gezien die niet op naam gebracht kan worden (S. Geelhoed, A. Gouw, P. Nuyten). Een dag later spoelt er op de Brouwersdam een levende **gestreepte dolfin** aan die naar Harderwijk wordt afgevoerd (mevrouw Schröder, Jaap van der Hiele).

Op 14 november ontdekken zeetrekwaarnemers vanaf Huisduinen een dolfin die urenlang bij boei Schulpengat-10 bivakkeert. Op 16 november zien opvarenden van de *Navicula* bij het verlaten van de thuishaven op Texel drie dolfinen heen en weer zwemmen. Op 18 november wordt een **gewone dolfin** aangetroffen bij boei Mokbaai-2, vlak voor de havenmonding van de veerboot vanuit Texel en dit dier blijft tenminste vier dagen onafscheidelijk van zijn rode vriend (E. Quak, C.J. Camphuysen, S. de Wolf, B. Fey e.v.a.). Het is waarschijnlijk dat de dolfin bij boei S10 hetzelfde exemplaar betreft, maar het is onduidelijk wat we met de drie dieren aanmoeten die op 16 november zijn gezien. Op 18 november spoelt er ook nog een levende witsnuitdolfin aan op het strand van Ouddorp (Goeree), maar dit dier sterft voor het in Harderwijk kan worden afgeleverd.

Een solitaire dolfin bij Camperduin op 21 augustus werd beschreven als een witsnuitdolfin (Nick van der Ham, N. van Duivendijk). Drie grote dolfinen bij Camperduin veroorzaakten in de nodige verwarring bij de waarnemers en de Nieuwsbrief NZG jaargang 6 nr. 2

determinatie is niet geheel zeker. Veldschetsen wezen op witsnuitdolfijnen, maar niet alle waarnemers zijn daarvan overtuigd en zij veronderstellen dat het een grotere soort geweest moet zijn. Verder worden enkele groepjes witsnuitdolfijnen door sportvissers voor de kust opgemerkt.

Tussen de bedrijven door, op 2 november 2004, werden twee **levende potvissen** op de Richel onder Vlieland aangetroffen en een efficiënte actie van de KNRM maakt dat deze dieren na vlot geduwd te zijn onderduiken en weer wegzwemmen. Aangezien zij sindsdien niet meer zijn gezien mogen we deze reddingsactie als 'succesvol' in de boeken opnemen.

Eén van de twee potvissen die op 2 november 2004 levend op de zandplaat 'De Richel' in de westelijke Waddenzee strandden, maar die door mensen van de KNRM weer vlot gekregen werden.

Wat is hier aan de hand? Los van de inmiddels gebruikelijke bruinvissen en witsnuitdolfijnen doken in onze wateren opeens allerlei soorten op die hier bepaald niet algemeen voorkomen (hierboven vet gedrukt). We hebben geen idee of dit allemaal toeval is of dat er meer achter steekt. Voorlopig is het zaak om van de waarnemingen te genieten en vooral om uiterst voorzichtig tot determinatie over te gaan: niets is meer zeker in deze snel veranderende tijden en soorten die nooit of zelden in onze omgeving werden gezien komen plotseling voorbij alsof ze nooit iets anders hebben gedaan. Iedereen die een walvisachtige waarneemt, of dat nu een bruinvis is of een andere soort, wordt opgeroepen om dat prompt te melden (kees.camphuysen@wxs.nl), zodat we iedereen via internet voortdurend op de hoogte kunnen houden (<http://home.planet.nl/~camphuys/Cetacea.html>). Als het om dolfijnen gaat, probeer koste wat het kost om wat foto's te maken, zodat we goed gedocumenteerde gevallen kunnen opslaan. Vandaag de dag, met al die digitale gadgets moet dat kunnen.

Referentie:

Camphuysen C.J. 1982. Zeezoogdieren langs de Nederlandse kust. Meded. CvZ 5(2): 6-8.

Kees Camphuysen, Ankerstraat 20, 1794 BJ Oosterend, 0222 318744, kees.camphuysen@wxs.nl

Zilvermeeuwen en kleine mantelmeeuwen met kleurringen

Arie Spaans is recent met pensioen gegaan en bij zijn vertrek lag er nog steeds de onbewerkte database met gegevens die verzameld werden tijdens het *Alterra*- (toen nog IBN) kleurringprogramma. In het kort: in drie jaren (1986-1988) werden op de meeuwenkolonies van Ameland, Callantsoog, Europoort, IJmuiden, Saeftinge, Schoorl, Rottumeroog, Rottumerplaat, Schiermonnikoog, Schouwen, Terschelling, Texel, Vlieland en Wassenaar in totaal 4155 zilvermeeuwen en 93 kleine mantelmeeuwen gekleurringd. De dieren kregen links en rechts een ring met een bepaalde kleur en daarop een letter of cijfer (steeds 3x herhaald) of een aantal bandjes (1, 2 of 3 bandjes). Zo werden in het Verdrongen Land van Saeftinge in 1987 105 vogels geringd met een blauwe ring links en een rode rechts. Ring BLRS staat dan voor 'blauw links met de letter L, rood rechts met de letter S'. Een in Bomenland op Vlieland geringde vogel kan bijvoorbeeld YAZF heten ('geel links met de letter A, zwart rechts met de letter F'; merk op dat zwart de enige kleur is die met de Nederlandse beginletter wordt aangeduid; alle andere kleuren worden met de Engelse beginletter aangegeven). Het succes van het kleurringprogramma was zo groot dat het aantal ontvangen aflezingen nauwelijks te verwerken was. Om uiteenlopende redenen is na 1996 zelfs helemaal niets meer verwerkt, maar werden meldingen (op papier) nog wel opgeslagen in ordners.

In de herfst van 2004 zijn Arie en ondergetekende overeengekomen dat het bewerken van het kleurringenbestand zou passen in de nu op het Koninklijk NIOZ te ontwikkelen onderzoeksplannen aan de grote meeuwen in Nederland. De database is per 1 januari overgedragen om te zien wat hier mee te doen viel. Inmiddels zijn de bestanden overgeheveld naar een ander databaseprogramma, is de database doorzocht op fouten en zijn de zoekroutines verbeterd. Tegelijkertijd is een begin gemaakt met de aanvulling: het doorvlooiën van nooit verwerkte gegevens in multomappen en ordners en het contact opnemen met personen die wellicht nog aflezingen in hun bezit hebben. Melders ontvingen, in afwijking van wat gangbaar was gedurende de afgelopen jaren, prompt een complete life-history van 'hun' vogel, vaak met een verspreidingskaart van de meldingen erbij. Iedereen wordt dan ook dringend verzocht om toch nog even de zakboekjes na te gaan om te zien of er nog meldingen te doen zijn en de nieuwe databasebeheerder garandeert een snelle afwikkeling en een uitgebreid antwoord. Liederen met tientallen of zelfs honderden aflezingen worden verzocht eerst even contact op te nemen, zodat een 'handige' (= zo min mogelijk tijdrovende) manier van gegevensoverdracht gevonden kan worden, bijvoorbeeld door de aflezingen gestandaardiseerd in excel aan te leveren.